

Відгук

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету **Дороніної Тетяни Олексіївни** на дисертацію **Гришак Світлани Миколаївни «Теорія і практика розвитку гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн: порівняльний аналіз»**, подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Д 29.053.03 у Державному закладі “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки

Актуальність дослідження Гришак Світлани Миколаївни зумовлена низкою чинників:

по-перше, загальними світовими процесами інтернаціоналізації та глобалізації, що вимагають прийняття всіма державами спільних людських цінностей, однією з пріоритетних яких визнано цінності гендерної рівності;

по-друге, процесами демократизації та гуманізації сучасних національних суспільств, що передбачають досягнення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у доступі до ресурсів – політичних, соціально-економічних, культурних; забезпечення права людини на самореалізацію в особистісній і професійній сферах; усунення будь-яких дискримінаційних практик, заснованих на статевих ознаках;

по-третє, трансформаційними процесами, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у сфері вищої освіти, і призводять до загострення гендерних проблем, і які, в свою чергу, потребують осмислення;

по-четверте, процесами інтеграції вищої освіти до європейської освітньої системи, що тягне за собою її змістовне оновлення з урахуванням гендерного складника, спрямованого на викорінення стереотипів, зумовлених ознакою статі; розвиток гендерних досліджень в усіх дисциплінах, особливо соціо-гуманітарного циклу;

і по-останнє, потребою активного вивчення й упровадження прогресивних ідей зарубіжного досвіду розвитку гендерної освіти у вищій школі в умовах повороту до традиційних поглядів на взаємини статей і гендерний порядок, що закріплює статус людини в соціумі залежно від її статевої приналежності.

Зазначені чинники зумовили доцільність вивчення й осмислення прогресивних ідей зарубіжного досвіду гендерної освіти, зокрема

пострадянських країн, які тією чи тією мірою мають спільну історичну та культурну спадщину.

До того ж, напрацювання, представлені у вітчизняних порівняльно-педагогічних дослідженнях, досі не були предметом системного вивчення й спеціального аналізу гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн. У цьому вбачаємо актуальність теми дослідження дисертації як ресурсу збагачення теорії та практики розвитку гендерної освіти у вищій школі України.

Доцільно відзначити, що дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної науково-дослідної теми ЛНУ імені Тараса Шевченка “Вітчизняна і зарубіжна педагогічна спадщина (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)” (0106U013193). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 1 від 26 січня 2011 р.) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 3 від 29 березня 2011 р.).

2. *Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації*

Дисертанткою:

– на основі вивчення наукової літератури та нормативно-правових джерел визначено теоретичне підґрунтя інтеграції гендерних досліджень як наукового напрямку та навчальної дисципліни до системи вищої освіти пострадянських країн, охарактеризовано міжнародно-правове підґрунтя розвитку гендерної ідеології у вищій школі країн пострадянського простору;

– досліджено процес організації гендерної освіти у вищій школі і визначено загальні тенденції її розвитку в прибалтійських країнах, пострадянських країнах східноєвропейського регіону та РФ, південнокавказьких та центральноазійських країнах;

– розроблено критерії та відповідні показники, на основі яких здійснено порівняльний аналіз загальних тенденцій розвитку гендерної освіти у вищій школі; встановлено специфічні прояви цих тенденцій, характерні країнам пострадянського простору;

– виявлено позитивний досвід гендерної освіти пострадянських країн та виокремлено напрями його імплементації до вищої школи України.

3. *Нові факти, одержані здобувачем*

Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату, основними науковими працями дисертантки дозволило визначити найістотніші теоретико-методологічні положення, прикладні висновки та рекомендації, які характеризуються науковою

новизною, зокрема: дослідницею *вперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено цілісний аналіз розвитку теорії та практики гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн: обґрунтовано теоретичні засади інтеграції гендерної проблематики до сучасного освітнього процесу вищої школи: досліджено генезу проблеми статевої диференціації у світовій педагогічній думці та практиці освіти; виявлено зв'язок освітньої системи з проявами гендерної нерівності; схарактеризовано теоретико-методологічні засади гендерної освіти, підґрунтя яких становлять ідеї теоретиків ліберального, радикального фемінізму та представників соціально-конструктивістського підходу; виявлено бар'єри формування нової гендерної парадигми знань в освіті та дослідницької в науці в пострадянських країнах; систематизовано джерела міжнародного права з питань гендерної рівності, що встановлюють нормативні та правові стандарти у сфері освіти і спрямовують держави на формування національної освітньої гендерної політики і поширення гендерної ідеології.

Наголосимо, дослідницею простежено генезу гендерної освіти та виявлено загальні тенденції її розвитку у вищій школі пострадянських країн, що пов'язані зі сферою нормативно-правового забезпечення реалізації гендерних ідей у вищій школі, умовами організації гендерного навчання у закладах вищої освіти, сферою наукової діяльності з гендерних досліджень та здійснено їх порівняльний аналіз згідно з розробленою критеріальною базою.

Все згадане вище уможливило окреслення напрямів доцільного використання досвіду розвитку гендерної освіти пострадянських країн у вищій школі України; визначення прогресивних ідей та найкращих практик гендерної освіти пострадянських країн для подальшої імплементації їх до вітчизняних закладів вищої освіти (на законодавчому, освітньо-організаційному, науково-методичному рівнях).

До наукових здобутків дисертантки також можна віднести *удосконалення положення* щодо розвитку гендерної освіти у вищій школі та її нормативно-правової підтримки, організації центрів гендерних досліджень, функціонування мережевої професійної спільноти, випуску періодичного фахового видання з гендерної проблематики як чинників розвитку гендерної освіти.

Подальшого розвитку набули наукові уявлення про сутність понять “гендерна освіта”, “гендерні дослідження”, “гендерний мейнстрімінг (підхід)”, “гендерна рівність”, “стандарти гендерної рівності”, “гендерна асиметрія”, “прихований навчальний план”, “гендерна парадигма”, “гендерний центр”.

Уведено до наукового обігу нові факти, ідеї, підходи до організації гендерної освіти та гендерних досліджень у вищій школі, їх нормативно-правової підтримки, обґрунтовані теоретиками і практиками пострадянських

країн.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації, автореферату та публікацій Світлани Миколаївни Гришак є підставою для висновку про наукову обґрунтованість і достовірність викладених авторкою результатів, що забезпечуються чіткістю окреслених кваліфікаційних ознак дослідження.

У дисертації переконливо обґрунтовано вибір теми наукового пошуку, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, застосовано адекватні їм взаємопов'язані методи дослідження. Їх широкий спектр: загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, абстрагування та конкретизація), конкретно-наукові (метод термінологічного аналізу; історико-ретроспективний; проблемно-порівняльний; хронологічний і діахронний методи; метод контент-аналізу; монографічний метод) та емпіричні (метод порівняння, методи зведення й обробки результатів) – уможливив досягнення мети і виконання поставлених завдань.

Новизна і вірогідність одержаних результатів дослідження забезпечуються належною методологічною базою, фундаментальні положення якої розширено за рахунок нових наукових напрямів, пов'язаних із категорією “гендер”; ґрунтовним вивченням здобувачкою джерельної бази (795 найменувань, із них 156 англійською мовою); ретельним та всебічним аналізом нормативно-правової бази як у сфері забезпечення гендерної рівності на рівні міжнародних організацій і національних держав, так і в області вищої освіти пострадянських країн, і в цілому не викликають сумніву.

Вони достатньою мірою апробовані дисертанткою на науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня та висвітлені у її наукових публікаціях.

Позитивне враження справляють додатки, де представлено курси з гендерної тематики, які в ті чи ті роки викладалися або викладаються у різних закладах вищої освіти пострадянських країн.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження С. М. Гришак достатньо обґрунтовані й достовірні.

Дисертацію С. М. Гришак виконано на належному науковому рівні, що підтверджує володіння здобувачкою теорією досліджуваної проблеми і відповідними методами наукового пошуку. Оформлення роботи відповідає чинним вимогам до наукових праць такого рівня.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Дисертаційна робота С. М. Гришак є новим вагомим словом у

вітчизняній педагогічній науці, робить значний внесок у розбудову системи гендерної освіти та розвиток методики порівняльних досліджень у галузі вищої освіти України. Дослідження містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати розв'язують низку важливих загально педагогічних завдань. Уміння аналізувати різноманітні наукові проблеми і факти, глибоке розуміння й інтерпретація складних, не достатньо досліджених наукових категорій дозволило авторці здобути нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес низки українських закладів вищої освіти, про що свідчать відповідні довідки, посилання на які містяться в тексті дисертаційної роботи та авторефераті.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Положення, результати і висновки дисертаційної праці С. М. Гришак можуть бути використані для розбудови системи гендерної освіти у вищій школі зокрема, і для модернізації системи вищої освіти згідно із стандартами гендерної рівності загалом; для розробки нормативно-правової і законодавчої бази у сфері вищої освіти з питань забезпечення гендерної рівності та концептуальних документів щодо розвитку гендерної освіти у вищій школі. Їх можна також застосувати у теоретичних і експериментальних дослідженнях з теорії та методики гендерної освіти, а також у практичній роботі вищих (професійних) закладів системи освіти, післядипломної освіти та перепідготовки викладачів.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація С. М. Гришак має науково обґрунтовану структуру і складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, шістьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, переліку використаних джерел (795 найменувань, із них 156 англійською мовою) та додатків (9 додатки на 45 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 544 сторінок, основний зміст викладено на 385 сторінках. Робота містить 6 таблиць, 1 рисунок.

Відзначаємо досконале вміння дисертантки узагальнювати й систематизувати дослідницький матеріал. Так, аналіз змісту дисертації С. М. Гришак доводить, що дисертаційне дослідження добре системно організоване: окреслено його об'єкт, предмет і мету, чітко сформульовано його дослідницькі завдання, у точній відповідності до яких послідовно й логічно викладено зміст тексту дисертації, забезпечено належну відповідність висновків.

Вивчення теоретичних засад розвитку гендерної освіти у вищій школі

пострадянських країн було здійснено в першому розділі дослідження «Теоретичні основи інтеграції гендерної проблематики у сучасне освітнє середовище пострадянських країн». У розділі досліджено проблему статевої диференціації в освіті в історико-педагогічному та соціокультурному контекстах; здійснено аналіз теорій фемінізму, ідеї яких є підґрунтям становлення академічного напрямку гендерної освіти в пострадянських країнах; проаналізовано міжнародні стандарти щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків у сфері освіти, що становлять правовий базис розвитку гендерної ідеології у вищій школі країн пострадянського простору; встановлено бар'єри легітимації гендерної проблематики до академічного дискурсу вищої школи, що гальмують формування гендерної парадигми в освіті.

Заслуговує на схвалення логіка й зміст викладу матеріалу у наступних чотирьох розділах, в яких дисертанткою послідовно простежено розвиток гендерної освіти у вищій школі країн Балтії (розділ 2), у країнах східноєвропейського регіону та РФ (розділ 3), країнах Південного Кавказу та Центральної Азії (розділи 4 і 5 відповідно), виявлено її ознаки, характерні для всіх країн, та особливі, притаманні одній або групі країн. Суттєвим здобутком є встановлення дисертанткою загальних тенденцій розвитку гендерної освіти, пов'язаних із створенням певного нормативно-правового забезпечення реалізації ідеї гендерної рівності у вищій освіті, організаційними умовами інтеграції гендерного компонента до вищої школи та проведенням науково-дослідної роботи з гендерних досліджень у вишах пострадянських країн.

Позитивне враження справляє авторська розробка критеріальної бази, що складається з нормативно-правового, освітньо-організаційного, науково-дослідницького критеріїв та їх показників, за допомогою якої здійснено порівняльний аналіз виявлених тенденцій, що представлено у шостому розділі – «Аналіз тенденцій розвитку та досвіду гендерної освіти у пострадянських країнах і можливість їх використання в Україні». У цьому ж розділі репрезентовано напрями використання досвіду гендерної освіти пострадянських країн у вищій школі України на: 1) законодавчому, 2) освітньо-організаційному, 3) науково-методичному рівнях.

Таким чином, обсяг і зміст дисертації свідчать про те, що авторка глибоко і різнобічно вивчила проблему на основі аналізу літератури з широкого спектру наукових напрямів, що дозволило їй здійснити цілісний аналіз теорії і практики гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн.

Мовностилістичне оформлення дисертації враховує особливості стилю наукового писемного мовлення. Логічна структурованість роботи забезпечується висновками і узагальненнями, проілюстрованими в графічному матеріалі дисертації.

8. *Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації*

У цілому високо оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та зауваження до змісту роботи, а також висловимо окремі побажання:

1. Визначаючи теоретичні основи інтеграції гендерної проблематики у сучасне освітнє середовище, дисертантка у підрозділі 1.1 суттєву увагу приділяє вивченню історичного розвитку проблеми гендерної диференціації в освіті від давнини й до сьогодення, при цьому аналізує погляди щодо освіти жінок і чоловіків загальновідомих видатних мислителів, науковців, громадських діячів різних епох і країн, залишаючи осторонь свого аналізу педагогічну думку представників пострадянських країн. На сторінці 61–62 дисертації авторкою названо декілька прізвищ прибічників розв'язання проблеми прав жінок на рівну освіту, зокрема й українських, але докладно їх думку з цього питання не висвітлено, що, на наш погляд, збагатило б теоретичні засади дослідження.

2. Аналізуючи теорії фемінізму у підрозділі 1.2, дисертантка більше зосереджується на політико-ідеологічному аспекті питання (що цілком справедливо), проте власне акцент варто було б зробити саме на дослідницьких стратегіях, тобто – що для гендерних студій дали різні феміністичні течії (які в дисертації, до речі, авторка визначає як напрями. Чому?).

3. Вважаємо, що у підрозділі 1.3, в якому йде мова про легітимацію гендерної проблематики в академічному дискурсі вищої школи на початку становлення нової галузі знань – гендерних досліджень, С. М. Гришак докладно висвітлено труднощі освоєння термінологічного апарату, пов'язаного із категорією «гендер», і доведено дискусійність у розумінні основних понять науковцями пострадянських країн, тож, можливо, авторці доцільно було: по-перше, більш чітко висловити власну позицію стосовно трактування суті і розмежування понять «стать» і «гендер»; по-друге, охарактеризувати сучасний стан поняттєвого апарату гендерних досліджень у науковому дискурсі пострадянських країн.

4. Характеризуючи гендерну освіту в Азербайджані, Вірменії та Грузії, авторка виділяє 5 основних спільних напрямів її імплементації до вищої школи країн Південного Кавказу, при цьому залишає поза увагою такий важливий, на наш погляд, напрям, як використання наукових розробок і практичного досвіду західних країн при становленні гендерної освіти у вищій школі Закавказзя, попри те, що в тексті шостого розділу ці факти детально викладені.

5. Попри здійснення детальної характеристики гендерної освіти у

вищій школі пострадянських країн та порівняльного аналізу тенденцій її розвитку у контексті освітньо-організаційного критерію з урахуванням всіх можливих показників, варто було, на наш погляд, пояснити причини «фрагментарного», «епізодичного», або «незавершеного» характеру організації системи гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн, що дозволило б не тільки виявити прогресивні ідеї та кращі практики гендерної освіти, а й зрозуміти недоліки щодо її організації у вітчизняній вищій школі.

6. У підрозділі 6.4, на рисунку 6.1, наглядно репрезентуючи напрями використання досвіду розвитку гендерної освіти пострадянських країн у вищій школі України, авторка обґрунтовано виокремлює 13 таких напрямів і поділяє їх на три групи за рівнями імплементації (законодавчий рівень, освітньо-організаційний рівень, науково-методичний рівень). Погоджуючись у цілому з такою класифікацією, ми вважаємо, що більш інструментально було б розподілення напрямів за такими групами: 1) ті, що спрямовані на виправлення недоліків та усунення слабких місць у теорії та практиці гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн; 2) ті, що дозволили б вдосконалити вітчизняний досвід гендерної освіти; 3) ті, що мають перспективний характер і направлені на розвиток гендерної освіти.

Висловлені зауваження і побажання суттєво не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи.

9. Повнота викладення результатів в опублікованих працях

Основні результати дослідження викладено в 44 працях (із них – 37 одноосібні), з-поміж яких: 4 монографії (1 одноосібна), 26 статей у наукових виданнях (18 – у фахових виданнях України; 6 – у зарубіжних періодичних виданнях; у тому числі 9 статей у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз), 14 статей і тез у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у тексті дисертації достатньо повно викладено в означених друкованих працях.

10. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

В авторефераті з достатньою повнотою і в логічній послідовності відображено зміст дисертації, повністю розкрито основні результати, одержані в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації роботи.

11. Висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Світлани Миколаївни Гришак «Теорія і практика розвитку гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн:

порівняльний аналіз», є завершеним, фундаментальним, самостійним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Робота містить науково обґрунтовані результати, що дали змоги автору здійснити цілісний науковий аналіз гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн, виявити загальні тенденції її розвитку та здійснити їх порівняльний аналіз; визначити кращі ідеї і практики гендерної освіти пострадянських країн та обґрунтувати напрями їх використання у вітчизняній вищій школі на законодавчому, освітньо-організаційному, науково-методичному рівнях.

Враховуючи актуальність, новизну і значущість результатів дослідження для педагогічної науки й практики, дисертаційна робота С. М. Гришак «Теорія і практика розвитку гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн: порівняльний аналіз» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. № 1159 від 30.12.15 р., № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка – Світлана Миколаївна Гришак – заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри педагогіки
Криворізького державного
педагогічного університету

